

**PRAKTIJKONDERZOEK
PLANT & OMGEVING**
WAGENINGEN **UR**

Handreiking bedrijfsuitbreiding Duin- & Bollenstreek **Het creëren van kansen voor agrarische bedrijven en het landschap van de Duin- & Bollenstreek**

N. Reijers, F. Geers en R. Schreuder

© 2008 Wageningen, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Praktijkonderzoek Plant & Omgeving.

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V. is niet aansprakelijk voor eventuele schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan bij gebruik van gegevens uit deze uitgave.

Dit voorbeeldenboek is gefinancierd door Holland Rijnland.

Foto voorkant: Fred Geers, PPO

Projectnummer: 32 360290 00

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

Bloembollen

Adres : Prof. van Slogterenweg 2, Lisse

: Postbus 85, 2160 AB Lisse

Tel. : 0252 - 462121

Fax : 0252 - 462100

E-mail : info.ppo@wur.nl

Internet : www.ppo.wur.nl

Inhoudsopgave

pagina

1	INLEIDING	7
2	WANNEER TREEDT DE HANDREIKING DUIN- EN BOLLENSTREEK IN WERKING?.....	11
3	INSTRUMENTARIUM OM DE LANDSCHAPPELIJKE KWALITEITSWINST ZICHTBAAR TE MAKEN?.....	17
3.1	Hoe wordt de landschappelijke tegenprestatie bepaald?.....	17
3.2	Wanneer is het pakket aan maatregelen evenwichtig?	19
3.3	Voorbeelduitwerking van een bedrijfslandschapsplan	21
4	WELKE LANDSCHAPPELIJKE TEGENPRESTATIES KOMEN IN AANMERKING IN DE DUIN- EN BOLLENSTREEK?.....	23
4.1	Natuur	23
4.1.1	Aanleggen van houtige beplantingen.....	23
4.1.2	Aanleggen van verschillende biotopen	26
4.1.3	Inpassen beschermende maatregelen voor 'Bollen- en weidevogels'	26
4.1.4	Vergroten oppervlakte natuur.....	28
4.2	Landschap	30
4.2.1	Aanleggen verbindingzones tussen natuurgebieden.....	30
4.2.2	Aanpakken verrommeling van het landschap	32
4.2.3	Behoud en versterking van zichtlijnen en openheid.....	36
4.2.4	Aanpassen perceelsbreedtes.....	38
4.3	Water.....	39
4.3.1	Aanleggen bufferzones.....	39
4.3.2	Verruimen oppervlakte water	40
4.4	Cultuurhistorie	42
4.4.1	Inpassen cultuurhistorische elementen.....	42
4.5	Recreatie & Toerisme	46
4.5.1	Aanleggen recreatieve routes	46
5	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	49

Voorwoord

Voor u ligt de handreiking bedrijfsuitbreiding Duin- en Bollenstreek. Deze handreiking is tot stand gekomen met behulp van de begeleidingscommissie, bestaande uit:

Frank Zaalberg	Holland Rijnland, voorzitter bc
Jeroen Zuiderwijk	Provincie Zuid-Holland
Piet Jan Visser	Holland Rijnland
Peter Meijer	Kamer van Koophandel
Ard Mooij	LTO Noord

Daarnaast hebben een aantal belanghebbende gebiedspartijen in de Duin- en Bollenstreek het voorbeeldenboek kritisch onder loep genomen. Het betreft de volgende partijen en afgevaardigden:

Stichting het Zuid-Hollands Landschap	Iman Zorge
Marca Bultink Communicatie Cultuurhistorie	Marca Bultink
Landschapsbeheer Zuid-Holland	Pieter Balkenende
Hoogheemraadschap van Rijnland	Arie den Heijer
KAVB kring Duin- en Bollenstreek	Martien Zandwijk
Agrarische Natuur- en Landschapsvereniging Geestgrond	Jan Hoogeveen

Zij hebben elk vanuit hun eigen belangenorganisatie diverse verbeterpunten aangedragen en er is getracht deze aanvullingen zo veel mogelijk op te nemen in het voorbeeldenboek. Onze dank gaat in het bijzonder uit naar Marca Bultink voor het beschikbaar stellen van haar fotoarchief dat illustratief en inspirerend is geweest. Wij willen iedereen hartelijk danken voor hun bijdragen en we hopen dat het voorbeeldenboek in de toekomst nog tot vruchtbare vervolgactiviteiten mag leiden voor de streek, haar bewoners en onze organisaties.

De auteurs

1 Inleiding

In het Pact van Teylingen zijn afspraken gemaakt over de voorwaarden waaronder bedrijven kunnen uitbreiden. De Pactafspraken zijn nagenoeg in alle gemeentelijke bestemmingsplannen vertaald. Kern daarvan is dat uitbreiding in het buitengebied beperkt mogelijk is en dat voor gespecialiseerde bedrijven een concentratiebeleid wordt voorgestaan, naar glasconcentratiegebieden (glastuinbouw), dan wel agrarische bedrijventerreinen (Agrarische Handel en Export- en Agrarische Hulp- en Neven bedrijven). In de praktijk blijkt echter dat veel bedrijven op slot dreigen te raken, doordat uitbreiding ter plekke niet toegestaan is en de stap naar een concentratiegebied te groot is. Hierdoor komt op termijn de kwaliteit van het bollencomplex onder druk te staan.

Belangrijk gegeven is dat er een discussie gaande is over de vraag of alle ondernemers in het buitengebied gebruik moeten kunnen maken van de handreiking bedrijfsuitbreiding Duin- en Bollenstreek of alleen de grondgebonden agrarisch ondernemers. Het kan dus zijn dat de regeling alsnog wordt opengesteld voor een grotere groep ondernemers.

In het kader van het Offensief van Teylingen is het afgelopen jaar met behulp van de gebiedsontwikkelaar gezocht naar oplossingen voor individuele bedrijfsuitbreidingen die zowel winst voor het bollencomplex als het landschap inhouden. In de Balans Offensief die in december 2005 is vastgesteld door de Stuurgroep Pact van Teylingen blijkt, op basis van de aanvragen voor bedrijfsmodules, dat er behoefte is aan nieuwe uitbreidingsconcepten die inspelen op de behoeften van de bedrijven en tevens ten goede komen aan de omgevingskwaliteit. De provincie Zuid-Holland heeft aangegeven dat er bestaand beleid is, maar dat hier '*gemotiveerd*' van kan worden afgeweken.

De handreiking agrarische bedrijfsuitbreiding Duin- en Bollenstreek biedt (agrarisch) ondernemers de bouwstenen om gemotiveerd van bestaand beleid af te wijken. De handreiking maakt bedrijfsuitbreiding voor agrarische bedrijven mogelijk mits er tevens een kwaliteitsverbetering van het landschap wordt gerealiseerd. Uitgangspunt is een goede ruimtelijke onderbouwing die er voor zorgt dat zowel het bedrijf als het landschap profiteren. Hierbij staat maatwerk per bedrijf centraal. De tegenprestatie wordt ingevuld in de stijl van het gebied, door zoveel mogelijk aan te sluiten bij de landschappelijke opgaven die in de Duin- & Bollenstreek spelen.

De saldobenadering (slopen en terugbouwen) heeft de voorkeur. Uitvoering van een goed onderbouwd bedrijfsnatuurplan kan het mogelijk maken deze voorkeur anders in te vullen. Dit bedrijfsnatuurplan moet echter wel breder zijn dan de '*Natuur-breed* methodiek' die in deze uitgave op diverse plaatsen besproken wordt. De methodiek '*Natuur breed*', die PPO heeft ontwikkeld voor het opstellen van bedrijfsnatuurplannen, is een geschikte methode om de landschappelijke tegenprestatie te bepalen en te beoordelen. De methodiek is objectief, meetbaar en onderbouwd en houdt rekening met het omliggende landschap, het vigerende beleid en de bedrijfsvoering van de ondernemer. Het bedrijfsnatuurplan dat hier uit voort komt is een hoogwaardige en gedetailleerde handleiding om de zwakke natuur- en landschapsonderdelen op het bedrijf sterk te maken, met als beoogd resultaat een bedrijf dat substantieel bijdraagt aan natuur en landschap in de streek. De methodiek '*Natuur breed*' is, voor de handreiking Duin- en Bollenstreek, uitgebreid met een aantal nieuwe aandachtspunten die specifiek van belang zijn voor een kwaliteitsverbetering van het landschap van de Duin- & Bollenstreek.

Aan de zijde van de landschappelijke tegenprestatie doen zich volop kansen voor, onder meer in de vorm van het opruimen van "oude rommel" in het buitengebied, zoals oude schuren en verouderde glasopstanden. Of in de vorm van het "groen aankleden" van bedrijfsgebouwen, het aanleggen van fiets- en wandelpaden en het beschermen van bollen- en weidevogels. Ook aan het tegengaan van verrommeling in het landschap kan een handreiking bedrijfsuitbreiding, die uitgaat van een tegenprestatie, een bijdrage leveren. Hiermee kan de handreiking ook een bijdrage leveren aan de gemeentelijke handhaving.

In deze handreiking worden diverse voorbeelden van landschappelijke tegenprestaties genoemd. Deze voorbeelden kunnen de ondernemer ondersteunen bij het bepalen van de maatregelen die het beste bij zijn bedrijf passen. In het hoofdstuk 2 van dit voorbeeldenboek staat beschreven welke stappen doorlopen moeten worden om te bepalen of een ondernemer in aanmerking komt voor de handreiking.

Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 aangegeven op welke wijze de landschappelijke tegenprestatie per bedrijf wordt bepaald. In hoofdstuk 4 wordt getracht op inspirerende wijze weer te geven welke landschappelijke

tegenprestaties in aanmerking komen als kwaliteitsverbetering van het landschap van de Duin- en Bollenstreek. Aan de hand van foto's, tekeningen en korte beschrijvingen worden beelden gecreëerd bij de landschappelijk opgaven die in de Duin- en Bollenstreek spelen en waar agrarische ondernemers en regionale overheid mee aan de slag kunnen gaan.

Wij hopen dat deze handreiking (agrarisch) ondernemers in de Duin- en Bollenstreek de mogelijkheid biedt om te komen tot een goede ruimtelijke onderbouwing om van bestaand beleid af te wijken, zodat zij een bijdrage kunnen leveren aan een vitaal bollencomplex in een kwalitatief hoogwaardig landschap.

Het Offensief van Teylingen

Het Offensief van Teylingen richt zich op de uitvoering van beleid met het oog op een gelijktijdige verbetering van de ruimtelijke kwaliteit en de vitaliteit van het bollencomplex (geheel van handel, logistiek, verwerking, toelevering, zakelijke dienstverlening, onderzoek, onderwijs, recreatie en toerisme rondom de teelt van bloemen en bloembollen). Het criterium openheid van het gebied en een goede saldobenadering vormen belangrijke criteria in het Pact van Teylingen. Daarbij geldt dat zowel de omgeving als het bedrijfsleven gediend zijn met een zorgvuldige inrichting van het gebied.

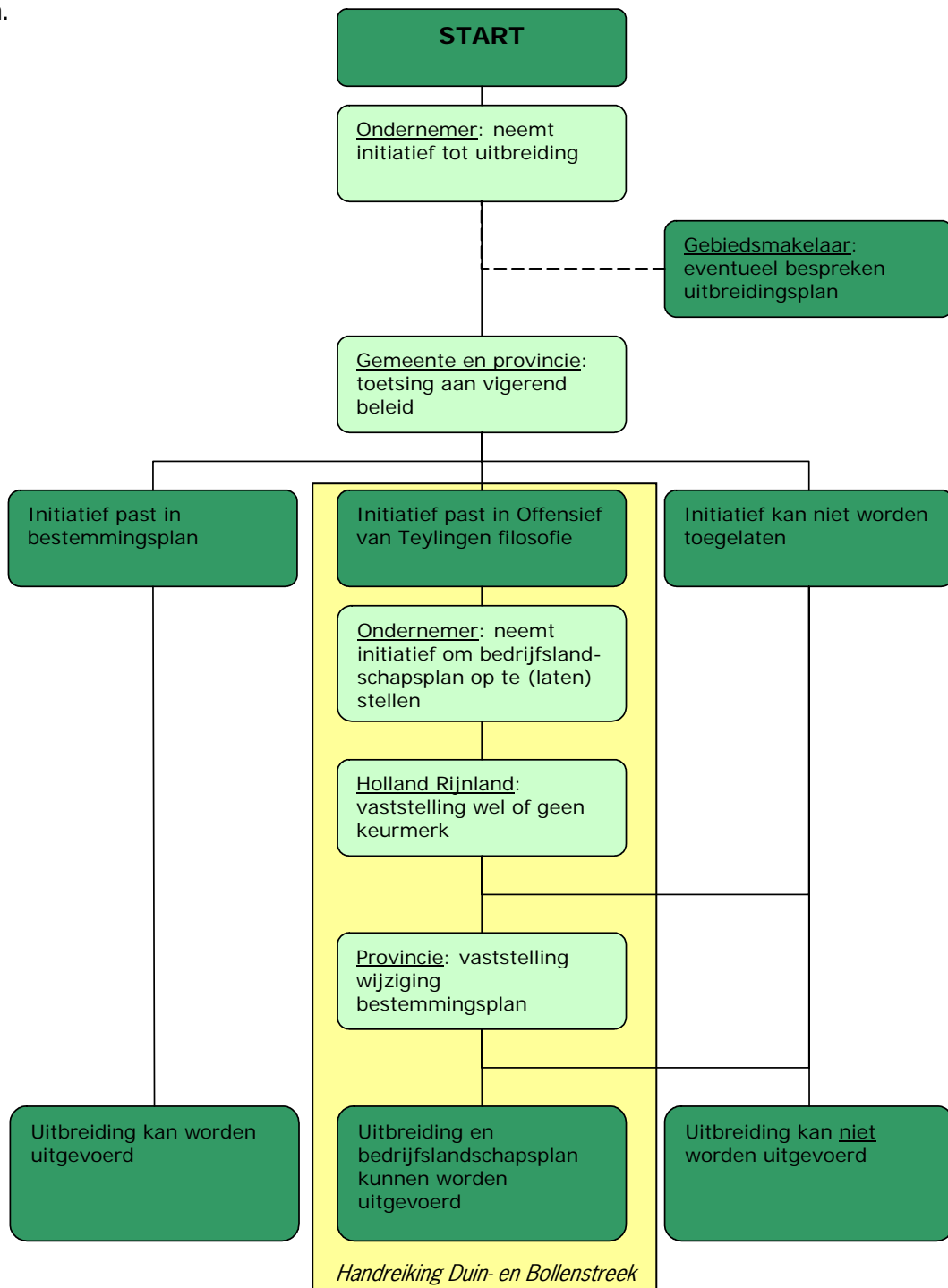
Aankleding van bedrijven en percelen zorgt voor een betere toeristische uitstraling en verhoogt de natuurwaarde van de omgeving.

Foto: Nathalie Reijers, bewerking Fred Geers

2 Wanneer treedt de handreiking Duin- en Bollenstreek in werking?

Hieronder wordt weergegeven welke stappen moeten worden doorlopen om te bepalen of een uitbreidingsinitiatief van een (agrarisch) ondernemer in de Duin- en Bollenstreek wel of geen doorgang kan krijgen.

Figuur 2.1: Schematische weergave van de procedure die ten grondslag ligt aan de handreiking bedrijfsuitbreiding Duin- en Bollenstreek.

De procedure gaat als volgt te werk. Een bedrijf neemt het initiatief tot uitbreiding en wendt zich daartoe tot de gemeente of neemt in eerste instantie contact op met de gebiedsmakelaar van het Offensief van Teylingen. Wanneer een uitbreidingsinitiatief niet past in het vigerende beleid van het bestemmingsplan kan het initiatief in sommige gevallen toch doorgang krijgen, wanneer er tevens een landschappelijke kwaliteitsverbetering wordt gerealiseerd. De (agrarisch) ondernemer¹ kan dan naast het uitbreidingsplan tevens een plan indienen waarin de landschappelijke kwaliteitsverbetering zichtbaar en ruimtelijk onderbouwd wordt. In het volgende hoofdstuk zal nader worden ingegaan op ondersteunend instrumentarium voor ondernemers om de beoogde kwaliteitswinst voor het landschap zichtbaar te maken door het (laten) opstellen van een 'Bedrijfslandschapsplan'. De ondernemer neemt zelf het initiatief om een 'Bedrijfslandschapsplan' op te (laten) stellen. De gemeente heeft dan de mogelijkheid om het uitbreidingsplan (inclusief bedrijfslandschapsplan) voor te dragen aan het Offensief van Teylingen, die de procedure voor de handreiking Duin- en Bollenstreek in werking kan zetten. De handreiking is gestoeld op de filosofie van het Offensief van Teylingen:

“Uitvoering van beleid met het oog op een gelijktijdige verbetering van de ruimtelijke kwaliteit en de vitaliteit van het bollencomplex”.

De kern bestaat uit een modulaire aanpak waarbij beleid uitgevoerd wordt door (Projectbureau Offensief van Teylingen, 2005):

- Af te schalen naar deelgebieden, modules, omdat daar de belangen aanwezig zijn voor uitvoering van het gewenste beleid;
  - Aan te sluiten op de economische dynamiek in de streek en in de deelgebieden private partijen meer te betrekken bij uitvoering van beleid;
  - Op een beheerste wijze ruimtelijke dynamiek toe te laten en daarvoor een tegenprestatie te vragen.
- Het Offensief is geen eindplaatje maar een strategie voor ruimtelijke en economische ontwikkeling in de streek, vanuit het besef dat landschap en bollencomplex elkaar kunnen en dienen te versterken.

Bollentelers kunnen meehelpen richting te bepalen in de toekomstige inrichting van het gebied.

Foto: Fred Geers

¹ Er is nog discussie gaande over de vraag of alle ondernemers in het buitengebied gebruik moeten kunnen maken van de handreiking bedrijfsuitbreiding Duin- en Bollenstreek of alleen de grondgebonden agrarisch ondernemers. Het kan dus zijn dat de regeling alsnog wordt open gesteld voor een grotere groep ondernemers.

Aan deze modulaire aanpak van het Offensief van Teylingen is een aantal spelregels verbonden (zie kader 1).

Kader 1: Spelregels Offensief van Teylingen

I.

Als er per saldo kwaliteitswinst vòòr het landschap en/of het bollencomplex optreedt, is het plan vòòr de module in principe bespreekbaar. Kwaliteitswinst voor het bollencomplex houdt onder meer in voldoende uitbreidingsruimte voor bollen- en handelsbedrijven, het in stand houden van voldoende bollenareaal, werkgelegenheid in het bollencomplex en toeristische bestedingen. Kwaliteitswinst van het landschap houdt onder meer in: het meer open maken van het landschap, vorm van landschappelijke eenheden conform landschapstype, bodemgebruik conform landschapstype, gave randen van de landschappelijke eenheden, zicht op karakteristieke oriëntatiepunten.

II.

Met de spanning tussen een open landschap en de vitaliteit van het bollencomplex kan o.a. op de volgende manieren worden omgegaan. Ten eerste het hanteren van de volgende denklijn (rapport Open Geest): het open maken van het landschap op de strandvlakten en de verdichtingen zoeken op de strandwallen. Ten tweede door het toepassen van een saldobenadering. Het overschrijden van de grenzen van de bedrijfsbebouwing uit de Nota Regels voor Ruimte (voorheen Nota Planbeoordeling) is alleen toegestaan als dit elders leidt tot sanering van bebouwing in het buitengebied.

III. Per module wordt maatwerk geleverd in de beoordeling van de compensatiemaatregelen die geboden worden conform de onderstaande redeneerlijn:

- Allereerst dient de schade, meestal schade aan natuur of het bollenareaal, in de eigen module zoveel mogelijk beperkt te worden.
- Vervolgens dient er compensatie gezocht te worden voor de ontstane schade. Deze compensatie dient in natura te zijn en binnen de eigen module te liggen. Indien dit niet mogelijk is, of er elders grotere winstkansen liggen, dan zijn er twee mogelijkheden:
  - (1) compensatie in natura elders binnen de Duin- en Bollenstreek dan wel Holland Rijnland.
  - (2) Financiële compensatie: deze bijdrage dient ter grootte van het bedrag te zijn dat een nader aan te wijzen organisatie (bij voorkeur (semi)overheid of stichting) nodig heeft om in een later stadium de vereiste compensatie te kunnen realiseren. Deze financiële compensatie, het bestedingsdoel en de bestedingstermijn dienen zo nauwkeurig mogelijk contractueel vastgelegd te worden, nauwkeurig zonder het risico van 'een blok aan het been' te worden.

N.B. Het heeft de voorkeur om hiervoor een (regionaal) fonds op te richten.

IV.

Het is de verantwoordelijkheid van de projectleider/initiatiefnemers van de modules te omschrijven hoe zij bij afwijkingen van het bestaande planologische kader de gewenste kwaliteitswinst weten te bereiken. Het is gewenst hier in een vroeg stadium met de regio en de provincie over te praten, zodat zij enerzijds creatief kunnen meedenken en anderzijds de provincie niet in een laat stadium het plan moet afkeuren vanwege een gebrek aan kwaliteitswinst.

(Bron: Projectbureau Offensief van Teylingen, 2005)

Dit zijn slechts de richtlijnen, per module blijft er ruimte voor maatwerk. Het offensief hanteert twee hoofdcriteria voor het meten van de kwaliteitswinst (Projectbureau Offensief van Teylingen, 2005):

1. Verbetering van de vitaliteit van het bollencomplex (zie kader 2), en
2. Verbetering van de ruimtelijke kwaliteit (zie kader 3)

Kader 2: Criteria voor vitaliteit bollencomplex

Aspecten:

- Uitbreidingsruimte Agrarische Handels- en Exportbedrijven (AHE) en Agrarische Hulp- en Nevenbedrijven (AHN)
- Uitbreidingsruimte bollenteeltbedrijven
- Recreatieve en toeristische sector (gerealiseerde voorzieningen)
- Zakelijke dienstverlening (gerealiseerde uitbreidingsruimte)
- Onderzoek en kennisontwikkeling handel, teelt (gerealiseerde projecten)
- Bereikbaarheid (gerealiseerde voorzieningen (wegen, parkeren, lokale ontsluiting, veiligheid))
- Areeal bollenteelt (ha's toe/afname in module, eventuele compenserende maatregelen)
- Etc.

(Bron: Projectbureau Offensief van Teylingen, 2005)

Kader 3: Criteria voor ruimtelijke kwaliteit

Aspecten:

- Openheid / zichtlijnen (Open Geest):
- Maat, vorm, randen, grondgebruik, oriëntatie van de landschapseenheden, verplaatste / opgeruimde m² opstallen
- Realisatie groen/natuurvoorzieningen in hectare of gerealiseerde projecten
- Realisatie recreatieve structuren en voorzieningen in kilometers of gerealiseerde projecten (bebording, routes, paden, etc.)
- Etc.

(Bron: Projectbureau Offensief van Teylingen, 2005)

Om het uitbreidingsinitiatief binnen het Offensief van Teylingen uit te voeren, dient de beoordeling van deze hoofdcriteria positief uit te vallen. Een klein kwaliteitsverlies voor het ene criterium kan acceptabel zijn, mits dit gecompenseerd wordt door een behoorlijke kwaliteitswinst bij het andere criterium. De beoordeling vindt plaats aan de hand van meerdere samenhangende aspecten. Bijvoorbeeld het aantal m² gesaneerde landschappelijk storende opstallen, of de geboden uitbreidingsruimte op een agrarisch bedrijventerrein voor agrarische handel- en exportbedrijven. Per module zal worden bekeken welke aspecten op de beoogde ontwikkeling van toepassing zijn. Ook is daarbij een weging van de aspecten mogelijk. De lijst met beoordelingsaspecten is geen keurslijf, maar onderdeel van de handreiking. Bovendien is de lijst in ontwikkeling en daarmee niet uitputtend.

De stuurgroep 'Pact van Teylingen' weegt en beoordeelt het uitbreidingsinitiatief en het bijbehorende bedrijfslandschapsplan en geeft zo mogelijk een keurmerk af. Overigens zijn er tussentijds momenten waarop gerapporteerd wordt aan de stuurgroep, zodat afstemming plaats kan vinden over de voorgestane oplossing. Wanneer het plan het keurmerk van het Offensief van Teylingen krijgt wordt het vervolgens voorgelegd aan de provincie Zuid-Holland. De provincie Zuid-Holland beoordeelt of er zal worden overgegaan tot een wijziging van het bestemmingsplan. Pas na wijziging van het bestemmingsplan kunnen het uitbreidingsplan en het bedrijfslandschapsplan worden uitgevoerd. De gemeente beoordeelt of de kwaliteitswinst voor het landschap ook daadwerkelijk gerealiseerd is.

De saldobenadering of saneringsregeling

De Bollenstreek is door de provincie aangewezen als 'provinciaal landschap'. Daar mag in beginsel maar zeer beperkte uitbreiding van bebouwd oppervlak plaatsvinden. Inzet is behoud en versterking van het open bollenlandschap en het vitaal houden van de aan de bollenteelt gerelateerde bedrijvigheid. Hiermee wordt aangesloten op het Pact van Teylingen. Provinciale Staten hebben in dit kader bepaald dat per saldo het beschikbare areaal aan bollengrond niet mag afnemen. In het Pact van Teylingen is daarom een maximale oppervlakte afgesproken voor bedrijfsbebouwing waarvan in uitzonderingsgevallen afgeweken kan worden indien er een aanmerkelijke landschappelijke verbetering optreedt. Bijvoorbeeld door middel van compensatie. Vanuit de gedachte om tegemoet te kunnen komen aan groeiwensen van de sector en tegelijkertijd het landschap te beschermen is de saneringsregeling ontstaan.

Dit is een regeling waarbij bedrijven in landschappelijk minder waardevolle gebieden beperkt mogen uitbreiden voor uitbreiding van bedrijven in het buitengebied. Het basisprincipe is dat in kwetsbare gebieden (gebieden met een grote landschappelijke waarde) bedrijfsbebouwing wordt gesloopt en onder voorwaarden kan worden teruggebouwd in minder kwetsbare gebieden. Met de saneringsregeling wordt op deze manier via een landschappelijke benadering bedrijfsuitbreiding mogelijk gemaakt. Per saldo mag het landschap er niet op achteruit gaan.

In de bestemmingsplannen voor het buitengebied van onder meer Lisse en Noordwijkerhout is een dergelijke regeling opgenomen. Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland hebben met deze regeling kunnen instemmen onder de voorwaarde dat maximaal 100% van de hoeveelheid te slopen bebouwing kan worden teruggebouwd en dat door middel van een bestemmingswijziging op het gesaneerde perceel tevens de planologische bouwmogelijkheden worden gesaneerd. De maximale hoeveelheid bebouwing op het terug te bouwen perceel is begrensd om te voorkomen dat het landschap onevenredig wordt benadeeld. Het bouwblok mag daarmee in totaliteit niet groter worden dan 6.000 m². Op de te saneren locatie dient door de sanering een aanmerkelijke landschappelijke verbetering te worden gerealiseerd.

Voor de landschappelijke waarden in een gebied dient te worden aangesloten het streekplan. Bijvoorbeeld de zogenaamde 'vrijwaringzones voor ondersteunend glas'. Hier gelden beperkingen voor het oprichten van glasopstanden vanwege landschappelijke en cultuurhistorische waarden. Daarnaast wordt gewezen op het tegengaan van landschappelijke verdichting van de open strandvlakten. Het behouden en verbeteren van de bestaande zichtlijnen geldt daarbij tevens als uitgangspunt.

Twee voorbeelden van saneringsregeling

In kwetsbaar gebied (A) bevindt zich 3.000 m² aan opstallen van een beëindigde agrarische onderneming. In niet-kwetsbaar gebied (B) bevindt zich een bedrijf van 3.000 m² met een uitbreidingswens. Het bedrijf zit aan zijn maximale toegestane oppervlakte. Door in gebied A 3.000 m² te slopen mag het bedrijf in gebied B tot 6.000 m² uitbreiden.

In kwetsbaar gebied (A) bevindt zich 4.000 m² aan opstallen van een beëindigde agrarische onderneming. In niet-kwetsbaar gebied (B) bevindt zich een bedrijf van 3.000 m² met een uitbreidingswens. Het bedrijf zit aan zijn maximale toegestane oppervlakte. Het bedrijf mag maar tot 6.000 m² uitbreiden en zou daarom slechts 3.000 m² willen slopen. De voorwaarde is echter dat alle opstallen op perceel A worden gesloopt en zodoende dient 4.000 m² te worden gesloopt om maximaal 3.000 m² te mogen terugbouwen.

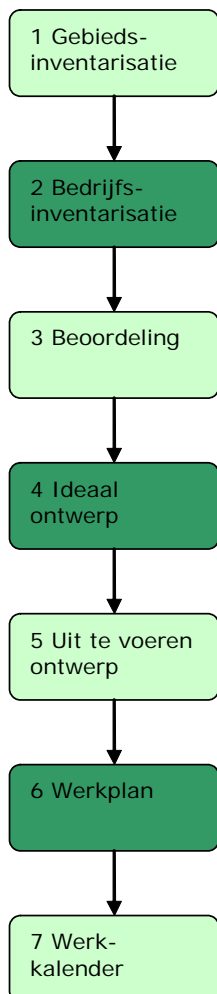

3 Een bedrijfslandschapsplan

Onder de naam *Natuur breed* heeft het Praktijkonderzoek Plant & Omgeving (PPO) een methode ontwikkeld waarmee de natuur- en landschapskwaliteiten op een agrarisch bedrijf worden versterkt aan de hand van een bedrijfsnatuurplan. De methodiek van '*Natuur breed*' voor het opstellen van bedrijfsnatuurplannen is objectief, meetbaar en onderbouwd. Hij houdt rekening met het landschap, het beleid en de bedrijfsvoering. De methodiek '*Natuur breed*' is voor de "Handreiking Duin- & Bollenstreek" uitgebreid met een aantal nieuwe aandachtspunten die van belang zijn voor een kwaliteitsverbetering van het landschap van de Duin- & Bollenstreek. Het plan wordt opgesteld aan de hand van een helder stappenplan. Een belangrijk onderdeel daarvan is de beoordelingsmethodiek die de natuur- en landschapstekorten op en rond het bedrijf zichtbaar maakt. Dat vormt het uitgangspunt voor het ontwerp van het bedrijfslandschapsplan. Het bedrijfslandschapsplan maakt duidelijk welke landschappelijke tegenprestaties de (agrarisch) ondernemer kan uitvoeren om de beoogde kwaliteitsverbetering van het landschap te realiseren.

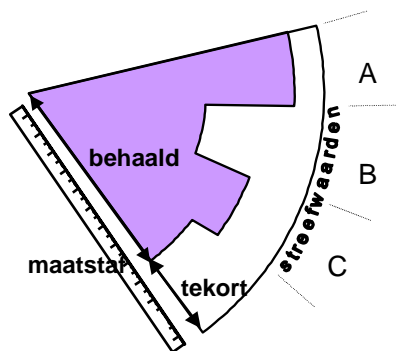
3.1 Het bepalen van de landschappelijke tegenprestatie

Het stappenplan bestaat uit 7 stappen die worden doorlopen bij het maken van een objectief en onderbouwd bedrijfslandschapsplan (figuur 3.1).

1. Inventarisatie van het omringende landschap en het beleid;
2. Veldbezoek aan het bedrijf en een gesprek met de ondernemer;
3. Beoordeling van het bedrijf met *Natuur breed* methodiek;
4. Opstellen van een ideaal ontwerp waarbij alle verbeterpunten voortkomend uit de beoordeling worden opgenomen;
5. Opstellen van een uit te voeren ontwerp, dat meestal een afgezwakte vorm is van het ideale ontwerp, waarmee de ondernemer in de toekomst zijn activiteiten op een eenvoudige en verantwoorde manier kan uitbreiden;
6. Opstellen van een werkplan met daarin praktische beschrijving voor het uitvoeren van het ontwerp;
7. Opstellen van een handzame werkkalender waarin de ondernemer kan zien welk beheer hij wanneer moet uitvoeren.

Figuur 3.1: Schematische weergave stappenplan.

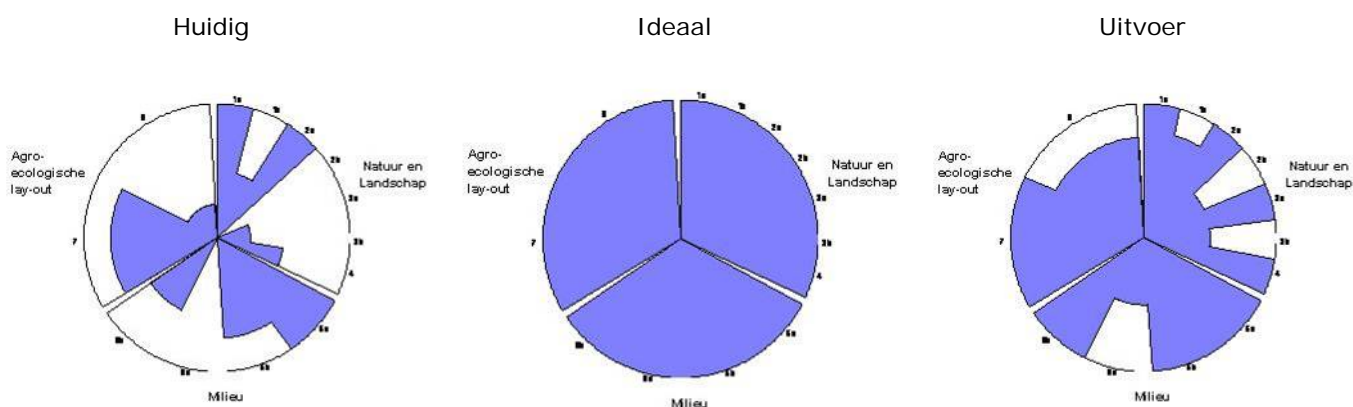
De beoordelingsmethodiek in stap 3 vormt een belangrijk onderdeel van het stappenplan. Hier worden verschillende aandachtspunten voor gebruikt die de na te streven landschapskwaliteiten kwantificeren (tabel 3.1). Door ook de huidige situatie te kwantificeren is die te vergelijken met de gewenste situatie. De resultaten worden weergegeven in een cirkeldiagram, waarvan de rand de streefwaarde aangeeft. Het ingevulde deel geeft het reeds behaalde percentage weer en het witte deel het te verbeteren percentage (figuur 3.2). Streefwaardes zijn niet voor elk bedrijf gelijk. Ze hangen af van de bedrijfsvoering van de ondernemer, de ligging van het bedrijf in het gebied en het vigerende beleid in het gebied.

Figuur 3.2: Taartpunt van cirkeldiagram met de behaalde resultaten en tekorten van 4 aandachtspunten.

Tabel 3.1: Overzicht van thema's en aandachtspunten in de methodiek van Natuur breed. (De licht blauw gekleurde aandachtspunten zijn nieuw en speciaal voor de Duin- en Bollenstreek ontwikkeld).

Aandachtspunt	Korte toelichting
Natuur	
1. Frequentie hout	Geeft een indicatie van de hoeveelheid hout rond het bedrijf ten opzichte van het referentiebeeld (rond 1960/1970).
2. Aantal biotopen	Geeft aan hoeveel verschillende biotopen in het huidige landschap aanwezig zijn ten opzichte van het verleden (rond 1900).
3. Bescherming soorten	Geeft aan in hoeverre beschermende maatregelen voor bollen- en/of weidevogels genomen zijn op het bedrijf.
4. Oppervlakte natuur	Geeft aan hoe groot (niet productief) oppervlak op het bedrijf aanwezig is van leefgebieden voor planten en dieren ten opzichte van streefwaarde.
Landschap	
5. Verbindingen	Geeft aan in hoeverre verschillende biotopen op het bedrijf met elkaar in verbinding staan, zodat planten en dieren zich kunnen verplaatsen.
6. Rondgang	Geeft aan wat het aantal mogelijkheden voor planten en dieren is om zich tussen biotopen op het bedrijf te verplaatsen.
7. Verrommeling	Geeft het aantal aanwezige storende elementen op het bedrijf aan.
8. Zichtlijnen	Geeft de aanwezig zichtlijnen op en rond het bedrijf aan ten opzicht van gewenste zichtlijnen op en rond het bedrijf.
9. Perceelsbreedte	Geeft het bedrijfsoppervlak aan waar de perceelsbreedte groter is dan de maximale gewenste breedte ten aanzien van natuurlijke vijanden.
Water	
10. Bufferzone	Geeft aan hoe breed de huidige bufferzones langs natuurelementen op het bedrijf zijn ten opzichte van de gewenste breedtes.
11. Oppervlakte water	Geeft bij een toename aan verhard oppervlak op het bedrijf de compensatie aan waterbergend vermogen aan.
Cultuurhistorie	
12. Inpassing cultuurhistorie	Geeft de aanwezige cultuurhistorische elementen op en rond het bedrijf aan, zowel wat betreft het landschap als de bebouwing.
Recreatie & Toerisme	
13. Recreatieve routes	Geeft de aanwezig recreatieve routes (kano, fiets en wandel) op en rond het bedrijf aan ten opzichte van de gewenste recreatieve routes op en rond het bedrijf.

In het bedrijfslandschapsplan wordt een ideaal ontwerp gegeven waarmee alle streefwaarden kunnen worden behaald. Het ideaal ontwerp wordt vormgegeven door een palet aan landschappelijke tegenprestaties, waarmee de landschappelijk kwaliteitstekorten kunnen worden opgelost. De voorgestelde landschappelijke tegenprestaties in het ideaal ontwerp vormen de onderhandelingsbasis voor de stakeholders. Na onderhandeling moet een evenwichtig pakket maatregelen over blijven, waarmee de benodigde kwaliteitswinst voor het landschap kan worden gerealiseerd. In het bedrijfslandschapsplan wordt het ideaal ontwerp vervolgens omgezet in een uit te voeren ontwerp (figuur 3.3). Dit is dus meestal een afgezwakte vorm van het ideaal ontwerp. In het bedrijfslandschapsplan wordt aansluitend op het uit te voeren ontwerp een werkplan gegeven. In het werkplan staat hoe nieuwe elementen het beste kunnen worden aangelegd en hoe nieuwe en bestaande elementen het beste kunnen worden beheerd.

Figuur 3.3: Cirkeldiagram met links de 'huidige situatie', midden het 'ideaal ontwerp' en rechts het 'uit te voeren ontwerp'

De landschappelijke tegenprestaties die in het bedrijfslandschapsplan aan de orde komen hebben betrekking op het eigen bedrijfsoppervlak. Daarnaast kan de gemeente, de gebiedsmakelaar of de (agrarisch) ondernemer zelf landschappelijke tegenprestaties aandragen die elders in de Duin- en Bollenstreek gerealiseerd kunnen worden. Deze kunnen worden meegenomen in de onderhandeling. In hoofdstuk 4 wordt aangegeven welke landschappelijke tegenprestaties in aanmerking komen als kwaliteitsverbetering van het landschap van de Duin- en Bollenstreek.

3.2 Een evenwichtig pakket maatregelen

De door de ondernemer voorgestelde landschappelijke tegenprestaties in het bedrijfslandschapsplan vormen de onderhandelingsbasis voor de ondernemer met de gemeente. Na onderhandeling moet een evenwichtig pakket maatregelen overblijven, waarmee de benodigde kwaliteitswinst voor het landschap kan worden gerealiseerd als compensatie voor de bedrijfsuitbreiding. Wanneer een evenwichtig pakket maatregelen is overgebleven geeft Holland Rijnland het offensief keurmerk aan het bedrijfslandschapsplan en het bijbehorende uitbreidingsplan. De gemeente zet vervolgens de onderhandeling met de Provincie Zuid-Holland voort. De provincie bepaalt uiteindelijk of de in het bedrijfslandschapsplan genoemde landschappelijke tegenprestaties voldoende ruimtelijke onderbouwing bieden om van het bestaande beleid af te wijken. De provincie Zuid-Holland en de samenwerkende gemeenten hebben de bereidheid uitgesproken om alle plannen met een 'open mind' te benaderen.

Het palet aan landschappelijke tegenprestaties dat een bedrijf krijgt aangereikt in het bedrijfslandschapsplan is voor elk bedrijf weer anders en hangt af van de landschappelijke kwaliteitstekorten op en rond het bedrijf. De vaststelling of en wanneer een pakket aan maatregelen evenwichtig is, zal daardoor ook steeds per bedrijf verschillend zijn en vragen om maatwerk.

Daarnaast is er een keur aan ondernemers. De één heeft zijn bedrijf, landschappelijk gezien, al keurig op orde en heeft qua landschappelijke tegenprestaties nog maar weinig opties, terwijl de andere er een puinhoop van heeft gemaakt en daardoor ruime keus heeft aan landschappelijke tegenprestaties. Het kan dan niet zo zijn dat ze beide maar 1 maatregel hoeven uit te voeren om zo aan hun landschappelijke tegenprestatie te voldoen. De bedrijven zullen in dit geval met een verschillende maatstaaf worden gemeten.

Er zijn verschillende opties voor maatstaven denkbaar. Hieronder wordt een aantal indicatieve opties gegeven. De opties liggen dus niet vast en zijn op zich zelf dus ook weer onderwerp van onderhandeling, de situatie zal bepalend zijn.

Optie 1

Van elke voorgestelde landschappelijke tegenprestatie, moet een bepaald percentage van de streefwaarde worden behaald. Bijvoorbeeld een percentage van 75%.

Dit zou inhouden dat wanneer de ondernemer als één van de landschappelijke tegenprestaties meer hout zou moeten aanplanten op zijn bedrijf, hij van de voorgestelde aanplant 75% ook daadwerkelijk dient te realiseren. Dus wanneer 100 meter beukenhaag is voorgesteld, moet hij minimaal 75 meter aanplanten.

Optie 2

Van het totaal aan voorgestelde landschappelijke tegenprestaties, moet een gemiddeld percentage aan streefwaarden worden behaald. Bijvoorbeeld een gemiddeld percentage van 75%.

Dit zou inhouden dat wanneer de ondernemer 100 meter beukenhaag en 100 meter natuurvriendelijke oever moet realiseren en hij daarvan uiteindelijk 100 meter beukenhaag (100%) en 50 meter natuurvriendelijke oever (50%) realiseert, dat hij gemiddeld 75% van de streefwaarde heeft behaald en dus voldoet aan de minimale eisen.

Optie 3

Een percentage van de geldelijke waardestijging van het bedrijf als gevolg van de uitbreiding moet worden geïnvesteerd in de landschappelijke tegenprestaties. Bijvoorbeeld een percentage van 5%.

Dit zou inhouden dat wanneer het bedrijf een waardestijging van € 10.000,- kent er minimaal € 500,- in landschappelijke tegenprestaties moeten worden gestoken.

Optie 4

Een bepaald deel van de landschappelijke tegenprestaties is verplicht en van het overige deel dient een percentage of een aantal gerealiseerd te worden.

De groene aankleding van de bedrijfsuitbreiding kan bijvoorbeeld een verplichte tegenprestatie worden en de aanleg van een wandelpad kan een optionele tegenprestatie worden.

In paragraaf 3.3 wordt een voorbeeld gegeven van de uitwerking van een bedrijfslandschapsplan voor een bloembollenbedrijf in de Duin- en Bollenstreek.

3.3 Voorbeelduitwerking

Hieronder wordt de uitwerking gegeven van een bedrijfslandschapsplan voor een bloembollenbedrijf in de Duin- en Bollenstreek. Het bedrijfslandschapsplan is in samenspraak met de ondernemer tot stand gekomen en het uit te voeren ontwerp is inmiddels aangelegd. Er zat veel houtige beplanting in het ontwerp en samen met de ondernemer is gezocht naar geschikte locaties op het bedrijf voor de aanplant hiervan. De locaties zijn zo gekozen dat ze de bedrijfsvoering zo min mogelijk in de weg staan. Er zijn diverse karakteristieke beukenhagen aangelegd en er is een hoogstamfruitgaard gekomen. De meidoornhaag met zijn scherpe stekels is aangeplant langs de weg en houdt ongewenste bezoekers op afstand. De elzensingel die is aangeplant langs de bedrijfsschuur zorgt voor een groene aankleding en onttrekt daarmee de prefab-bouwing aan het zicht.

4 Welke landschappelijke tegenprestaties komen in aanmerking in de Duin- en Bollenstreek?

In dit hoofdstuk wordt aangegeven welke landschappelijke tegenprestaties in aanmerking komen als kwaliteitsverbetering van het landschap van de Duin- en Bollenstreek. Elk onderdeel wordt steeds afgesloten met een kader waarin met één zin wordt aangegeven waar de ondernemer met de landschappelijke tegenprestatie naar zou moeten streven. De streefwaarden die worden gegeven zijn onderbouwd met beleidsstukken, onderzoeksresultaten, kaartmateriaal en diverse andere rapporten. Deze zijn terug te vinden in de literatuurlijst.

4.1 Natuur

Perceelrand bestaande uit een elzensingel met een kruidenstrook

Foto PPO

Bij natuur wordt vaak gedacht aan de aaneengesloten oppervlakten in natuurgebieden. Maar ook bomen, bomenrijen, hagen, randen en slootkanten kunnen een belangrijk stuk natuur vormen. Het bollenbedrijf kan daardoor een harmonieus onderdeel vormen van de natuur in de omgeving. Aanplant van houtige beplantingen en het inzaaien van kruidige stroken vormen dan ook een belangrijke bijdrage in de natuurwaarde van de omgeving.

4.1.1 Aanleggen van houtige beplantingen

Houtige beplantingen kunnen bestaan uit bosschages, solitaire bomen, hagen, houtwallen, bossingels en laanbomen. Houtige beplantingen bieden beschutting aan een hele reeks van zangvogels, kleine zoogdieren en insecten. Door de aanleg van houtige beplantingen wordt het landschap duidelijk 'aangekleed'. Ook buiten het seizoen dat de bloembollen bloeien, krijgt het landschap daardoor een kleuriger aanzien.

Vanuit cultuurhistorisch perspectief gezien waren hagen natuurlijke windkeringen die het landschap van de Bollenstreek een natuurlijk, kleinschalig karakter gaven. Hagen doen tegenwoordig dienst als natuurvriendelijke streekeigen perceelsafscherming. In het bollenland is het aanplanten van een haag, vooral een meidoornhaag, ook een heel effectieve manier om toeristen uit het bollenland te houden.

Haagbeplantingen

Foto Nathalie Reijers

Elzensingels

Foto PPO

Houtwallen en bossingels geven met hun rechtlijnigheid vorm en structuur aan het landschap. Vleermuizen, die o.a. in het Keukenhofbos voorkomen, zijn gebaat bij deze opgaande rechtlijnige structuren om zich te kunnen verplaatsen (echolocatie). Een elzensingel bijvoorbeeld kan dienst doen als leidraad naar voedselgebieden. Groen levert bovendien ook een belangrijke bijdrage aan het verlagen van het fijnstofgehalte in de lucht en compenseert in belangrijke mate de uitstoot van CO₂.

Houtwal

Foto: Marca Bultink

Haag met knotbomen

Foto Hanneke van Zuilichem

Erfbeplantingen

Foto Fred Geers

Ook beplantingen van het erf kunnen een verbetering vormen van de totale leefomgeving in de Bollenstreek. Een rij lei-lindes of een stel hoogstamfruitbomen verfraaien de omgeving van het bedrijf. Zo kunnen diverse bomen en struiken een belangrijke aanvulling betekenen voor de totale omgeving in het bloembollengebied: meer groen, meer leven! In tabel 4.1 worden de houtige soorten gegeven die in aanmerking komen voor gebruik op het bedrijf.

Er wordt gestreefd naar een percentage houtige beplantingen in het landschap dat gelijk is aan het percentage in het landschap van rond 1960/1970.

Tabel 4.1: Enkele houtige soorten die in aanmerking komen voor gebruik op het bedrijf.

Hagen		<i>Boomvormers</i>	<i>Struikvormers</i>	
	Foto Fred Geers		<ul style="list-style-type: none"> - beuk - haagbeuk - Wilde liguster - éénstijlige meidoorn - veldesdoorn 	
Elzensingel		<i>Boomvormers</i>		
	Foto PPO	<ul style="list-style-type: none"> - zwarte els 		
Brede bossingel en houtwal		<i>Boomvormers</i>	<i>Struikvormers</i>	<i>Overige soorten:</i>
	Foto PPO	<ul style="list-style-type: none"> - zomereik - ruwe berk - zwarte els - eik 	<ul style="list-style-type: none"> - éénstijlige meidoorn - wilde liguster - wilde kamperfoelie - vlier - egelantier 	<ul style="list-style-type: none"> - krentenboompje - vuilboom - gelderse roos - veldesdoorn - hulst
Erfbeplantingen				
	Foto Nathalie Reijers	Soorten afhankelijk van gekozen vorm:	<ul style="list-style-type: none"> Hagen Laanbomen Leibomen Knotbomen Houtwallen Bossingels Elzensingels Hoogstamfruit 	

Bron: Zandberg (2000) en Steggerda (2000, 2004)

4.1.2 Aanleggen van verschillende biotopen

Bij inrichting van een bedrijf is het van belang rekening te houden met het landschap waarin het bedrijf is gelegen. Dit wordt gedaan door te kijken wat er rond 1900 in het landschap aan biotopen aanwezig was. Bij biotoop moet gedacht worden aan verschillende soorten leefgebieden voor planten en dieren (houtwallen, poelen, bomenrijen, weide, bouwland). Bij de aanleg moet hiervan gebruik worden gemaakt, zodat alleen biotopen op het bedrijf worden gerealiseerd die in het landschap thuishoren. Diverse dieren kunnen zich in een natuurlijke leefomgeving (biotoop) verder ontwikkelen. Vogels kunnen zich nestelen in het groen, maar ook nuttige insecten krijgen de kans zich te vestigen. Deze nuttige insecten kunnen op hun beurt weer een bijdrage leveren aan het verslinden van schadelijke insecten. Zo wordt de agrarische activiteit steeds meer een onderdeel van de gehele groene omgeving. Door de keuze van de gewassen is het mogelijk om de vestiging van bepaalde diersoorten te stimuleren. Zo vormt de aanplant van besdragende heesters een belangrijke aantrekkingskracht voor bepaalde vogelsoorten (lijster, merel).

Er wordt naar gestreefd dat 50% van de aanwezige biotopen in het landschap van rond 1900 aanwezig zijn op het bedrijf.

Voorbeeld van een beplanting langs een hekwerk en schuur met diverse besdragende soorten; links net na aanleg in 2003 en rechts breed uitgegroeid in 2006.

Foto Fred Geers, PPO

4.1.3 Inpassen beschermende maatregelen voor 'Bollen- en weidevogels'

Uit vogeltellingen blijkt dat Bollenstreek rijk is aan allerlei vogelsoorten (Langeveld, 2004). Hieronder bevinden zich ook een aantal bijzondere soorten die in de rest van Nederland achteruit gaan, maar in de Bollenstreek nog goed vertegenwoordigd zijn. Bijvoorbeeld de gele kwikstaart, de veldleeuwerik en de patrijs, deze typische 'Bollenvogels' broeden graag in de bollenvelden. Dit komt vooral door de rust die zij daar tijdens het broedseizoen vinden. Tussen maart en half juni vinden er op de bollenvelden weinig werkzaamheden plaats en worden de percelen nauwelijks betreden.

Voor individuele bedrijven zijn het waarborgen van de rust en het vergroten van het voedselaanbod de belangrijkste maatregelen. De maatregelen zullen zich daardoor voornamelijk richten op de aanleg van

natuurvriendelijke oevers en kruidenrijke stroken. De kruidenrijke vegetatie van deze oevers en stroken heeft een aantrekkingskracht op verschillende soorten insecten. De insecten dienen op hun beurt weer als voedsel voor de bollenvogels. De vogels zullen de bermen gaan gebruiken als foerageergebied, waardoor de aantrekkelijkheid van de bollenpercelen voor bollenvogels toeneemt.

Gele kwikstaart

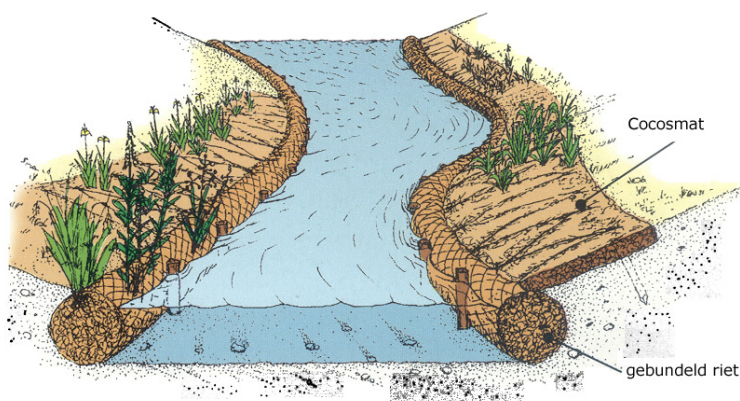

Foto M. van Lokven ,ANLV Geestgrond *Eieren van scholekster* Foto M. van Lokven ANLV, Geestgrond

Langs elke bollensloot kan een natuurvriendelijke oever vrij eenvoudig worden aangelegd. De bestaande, over het algemeen hogere kant, moet worden afgegraven tot een licht schuin profiel. Om voldoende schuimte te bereiken is een breedte van ongeveer 150 cm noodzakelijk. Op de grens van land en water kan de oever worden beschermd met kokos- of jute-doek om afkalving te voorkomen. In het doek kunnen oeverplanten worden aangeplant, de rest van het talud wordt ingezaaid met een mengsel van grassen en kruiden die in de Bollenstreek voorkomen. De kruiden hebben een belangrijke aantrekkingskracht op nuttige insecten. Veel van deze insecten dragen op hun beurt weer bij aan het op niveau houden van de voor de teelt schadelijke insecten.

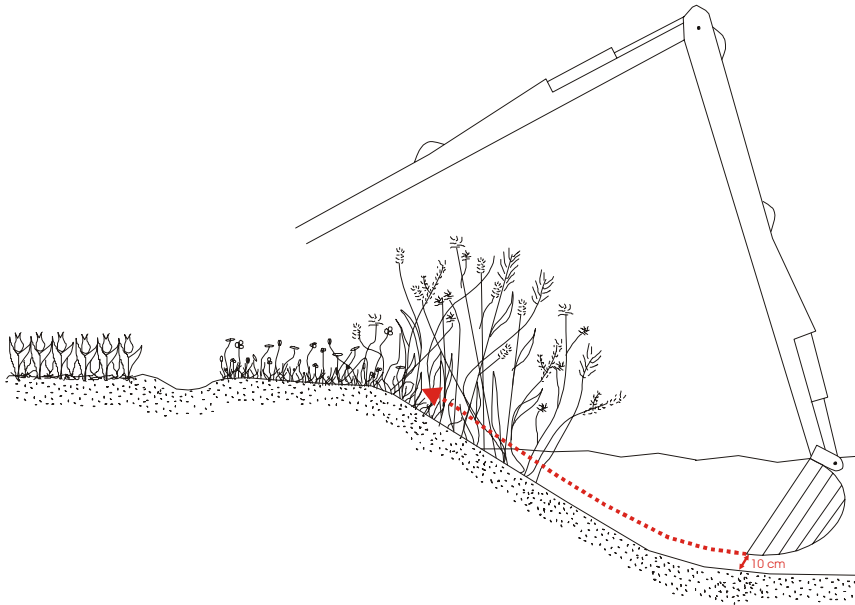
Foto Fred Geers,

Tekening: Nautilus

Bij de aanplant aan slootkanten zijn diverse hulpmaterialen in gebruik zoals jute of kokos of palen met daartussen gebundeld riet.

Waar nu slootkanten over het algemeen meerdere keren per jaar met een klepelmaaier worden gemaaid, kunnen natuurvriendelijk oevers toe met minder onderhoud. In de beginperiode zal nog twee keer per jaar maaien nodig zijn, maar in de loop van de tijd kan volstaan worden met één keer maaien in september, als de percelen leeg liggen. Het klepelmaaien moet echter wel achterwege blijven, er zal gemaaid moeten worden met een maaibalk waardoor het gewas wordt afgesneden en gemakkelijk geruimd kan worden. Het ruimen is noodzakelijk om verschraling in de hand te werken. De zandbodem laat zich vrij gemakkelijk verschralen waardoor de ontwikkeling van een aantrekkelijke kruidenvegetatie goede potenties heeft. Een ander optie is het maaien met een maaizuig- combinatie. Uiteindelijk zal zich een gevarieerde, soortenrijke, onderhoudsarme vegetatie langs de sloot ontwikkelen met langs de waterkant oever- en waterplanten en bovenaan grassen en kruiden.

Onderhoud met maai balk op 10 cm hoogte zodat de 'zode' van de moerasplanten of het wortelpakket bij waterplanten, in tact blijft, en de vegetatie het volgende groeiseizoen weer optimaal kan ontwikkelen.

Tekening: Nathalie Reijers

Er wordt naar gestreefd dat op minimaal 1 plek op het bedrijf beschermende maatregelen zijn getroffen voor bollen- en/of weidevogels.

4.1.4 Vergroten oppervlakte natuur

Met weinig moeite is de omgeving groener te maken door meer natuur te creëren. Behalve het aanwijzen van bepaalde gebieden voor de ontwikkeling van natuur kan ook op de bedrijven meer ruimte worden gemaakt om natuur in te brengen. Kleine ingrepen zoals eerder genoemd het planten van hagen of het inzaaien van kruidenstroken kunnen al zeer waardevol zijn. Om op het bedrijf meer natuurwaarde en een ecologische samenhang te realiseren moet een minimale oppervlakte aan natuur op het bedrijf worden gerealiseerd.

Er wordt naar gestreefd dat minimaal 5% van het totale bedrijfsoppervlak in agrarische natuur ligt. Het oppervlak aan sloten valt ook onder het oppervlak agrarische natuur.

Foto: Marca Bultink

Foto Nathalie Reijers

Hagen en andere vormen van aanplant zijn belangrijk voor de aankleding van het bedrijf; ze verhogen de natuurwaarde en vormen het decor voor bezoekers van de regio.

Een oprit naar de openbare weg zonder beplanting.

Foto Nathalie Reijers

*Dezelfde oprit beplant met een beukenhaag.
De haag behoudt lang zijn blad en geeft de omgeving een prettig aanzicht.*

Foto Fred Geers

4.2 Landschap

4.2.1 Aanleggen verbindingzones tussen natuurgebieden

De grote waarde van natuur is vaak de samenhang. Groen dat met elkaar verbonden is, maakt het mogelijk voor plant en dier zich hierin te verplaatsen. Landelijk krijgt deze groene samenhang vorm in de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). De EHS is een netwerk van met elkaar verbonden natuurgebieden dat ervoor moet zorgen dat planten en dieren grotere overlevingskansen krijgen. Deze groene ruggengraat van ons land is in 1990 in het leven geroepen en moet in 2018 voltooid zijn. In de Duin- en Bollenstreek bevinden zich ook delen van deze EHS (zie kader).

Foto: Marca Bultink

Foto Fred Geers, PPO

Langs kleinschalige groenstructuren als houtwallen en bossingels kunnen dieren zich verplaatsen naar grootschalige groenstructuren als de duinen.

Naast deze grootschalige landelijke samenhang is het van belang dat ook de kleinschalige groenstructuren zo veel mogelijk met elkaar in verbinding staan. In onze streek zijn buiten de natuurgebieden vrijwel geen ongebruikte stukjes grond meer over. Hierdoor heeft de natuur steeds minder overlevingskansen. Hagen, bossingels, houtwallen en 'stapstenen' kunnen dan ook voor vogels, kleine zoogdieren en amfibieën een belangrijke verbindingsweg vormen tussen de aanwezige natuurgebieden. In onze streek kunnen op die manier landgoederen, duinen en bosgebieden met elkaar verbonden worden. Een goed voorbeeld is de Ecozone Lisse, die het Keukenhofbos met de ringvaart van de Haarlemmermeer gaat verbinden.

Foto Fred Geers PPO

Aan de rechter zijkant van de zanderijsloot zijn groepjes elzen geplant die een onderdeel zijn van de Ecozone Lisse.

Aanleg van houtige beplantingen langs slootkanten op bollenpercelen kan vanwege ruimtegebrek vaak alleen plaatsvinden in de vorm van stapstenen. Stapstenen bestaan uit één elzenstoel of uit een groepje inheemse houtige beplantingen van ongeveer 10 m².

Stapstenen bestaande uit zwarte elzen.

Foto Fred Geers, PPO

De Ecologische Hoofdstructuur (EHS) in de Bollenstreek bestaat uit bestaand natuurgebied en agrarisch gebied dat nog voor 2018 natuur moet worden. Onderdeel van de EHS zijn de duinen, de landgoedbossen, enkele graslandgebieden (polder Hogeweg, Sancta Maria, Paardenkerkhof) en drie ecologische verbindingen (*Leeuwenhorst - duinen*, *Keukenhof - duinen*, *Keukenhof - Haarlemmermeer Groen*). Vanuit de provincie zijn daar nog een aantal ecologische verbindingen aan toegevoegd, o.a. de Haarlemmertrekvaart en de Ringvaart van de Haarlemmermeer. Het geheel heet dan de Provinciale Ecologische Hoofdstructuur (PEHS).

De aanleg van de ecologische verbindingen in de Duin- en Bollenstreek verloopt moeizaam. De verbinding *Leeuwenhorst - duinen* is nog niet gerealiseerd en de discussie over waar deze verbinding precies moet komen te liggen is nog in volle gang. Ook de aanleg van de verbinding *Keukenhof - duinen* en de verbinding *Keukenhof - Haarlemmermeer Groen* verlopen met vertraging. De verbinding *Keukenhof - Haarlemmermeer Groen* is nog slechts voor een klein deel in ontwikkeling bij de watertoren in Hillegom. Er is een start gemaakt met de inrichting van de vuilstort voor de verbinding *Keukenhof-duinen* en met de inrichting van het *Steengrachtskanaal*. Langs de Haarlemmertrekvaart is gestart met de aanleg van moerasoeveren die naast een ecologische functie ook een waterbergingsfunctie hebben. (Bron: Stichting Duinbehoud e.a., 2006; Mondelinge mededelingen I. Zorge en M. Zandwijk, 2007)

Foto: Marca Bultink

Foto: Marca Bultink

Ook hagen maken het mogelijk om de stukjes groen in de streek met elkaar in verbinding te brengen.

Er wordt naar gestreefd dat elke biotoop op minimaal twee manieren bereikt en/of verlaten kan worden, dus met minimaal twee andere biotopen is verbonden.

4.2.2 Aanpakken verrommeling van het landschap

De mate waarin een landschap als verrommeld wordt beschouwd, hangt samen met de hoeveelheid storende elementen en de variatie aan grondgebruik in een landschap (Veeneklaas e.a., 2006). Verrommeling is een proces dat wordt ervaren als niet-beoogd en sluipend. Het heeft associaties met verwaarlozing, verloedering, onverzorgdheid en onverschilligheid ten opzicht van de kwaliteiten van de openbare ruimte. Elementen in het landschap kunnen als storend worden ervaren omdat ze (Veeneklaas e.a., 2006):

- Lelijk of opvallend zijn
- Niet passen in de openheid van het landschap
- Niet streekeigen zijn
- Niet passen in een dominante functie
- Een vreemde, niet-harmonieuze combinatie vormen

Enkele voorbeelden van (agrarische) elementen in het landschap die door mensen als storend kunnen worden ervaren zijn: (prefab)bedrijfsgebouwen, waterbassins, rommelige erven, kassen, vervallen gebouwen, paardenweides en caravans.

In de streek komen op verschillende plaatsen storende elementen voor.

Foto: Fred Geers, PPO

Ook kan het landschap een verrommelde indruk geven wanneer de variatie aan grondgebruik (landbouw, wonen, recreatie, natuur, enz.) groot is en de verschillende gebruiksvormen zonder duidelijk verband naast elkaar plaatsvinden. In onze streek kan hierbij bijvoorbeeld gedacht worden aan oneigenlijk gebruik van agrarische gronden voor maneges of campings.

Begroeiing van een hek, kas of bedrijfsschuur verbetert niet alleen de natuurwaarde maar ook het aanzicht.

In onze streek zijn helaas genoeg voorbeelden te vinden van storende elementen en oneigenlijk gebruik van agrarische gronden. Niet voor niets is één van de doelstellingen uit het landschapsbeleidsplan '*het landschappelijk inpassen van storende elementen*' (Bosch & Slabbers, 1997). Storende elementen in het landschap kunnen aangepakt worden door:

- het groen inkleden van storende elementen;
- het opruimen of slopen van storende elementen die geen functie meer hebben.

Een zorgvuldig uitgekozen beplanting kan helpen storende elementen aan het oog te onttrekken. Bovendien levert de beplanting een grotere natuurwaarde op en kan zij bijdragen aan een prettige leefomgeving voor mens en dier.

Haag langs camping met caravans en een haag langs een opslagplaats voor kuubskisten.

De wet milieubeheer

Als landschappelijke tegenprestatie komen alleen storende elementen in aanmerking die in het verleden legaal zijn neergezet. Illegale opstallen moeten door de gemeente worden gehandhaafd en tellen niet mee in de compensatie. Voor handhaafbare situaties hanteert de gemeente de wet milieubeheer.

Foto Fred Geers, PPO

Een rustgevende kleur (groen of bruin) van de beplating van een prefab schuur gecombineerd met een goede beplanting zorgt voor een goede inbedding in het landschap.

Een rode prefab schuur valt o.a. door zijn kleur erg op in het landschap; links zonder aanplant en rechts met aanplant.

In het bloembollengebied komen nog veel verouderde glasopstanden en oude schuren voor. Verwijdering van deze oude opstanden zou een belangrijke bijdrage leveren om de omgeving te verfraaien. Met name in de open ruimte is het saneren van kassen en bebouwing belangrijk. Sommige oude schuren hebben echter een cultuurhistorische waarde. Hier dient vooraf afgewogen te worden of ze beter bewaard of gesloopt kunnen worden, zie hiervoor paragraaf 4.4.

Vervallen schuurtjes

Foto: Tino Stulen

Vervallen glasopstand

Foto: Fred Geers PPO

Vervallen glasopstand

Foto: Pieter Balkenende

Er wordt naar gestreefd dat de aanwezige storende elementen op het bedrijf (of elders aanwezig in het landschap) worden gesloopt of groen worden ingekleed.

4.2.3 Behoud en versterking van zichtlijnen en openheid

Van oudsher staat de Bollenstreek bekend om z'n kleurrijke productiegebied. Uit de gehele wereld komen toeristen om jaarlijks te genieten van dit schouwspel. Op een aantal plaatsen zijn er vanaf de weg doorzichten op de telkens wisselende kleuren van de verschillende gewassen. Daarnaast wordt het gebied gekenmerkt door verre doorzichten waarvan de randen worden gemarkeerd door kerktorens, duinformaties, landgoederen en markante bebouwingselementen. Het bieden van een gevarieerd landschap met op diverse plaatsen vergezichten zal de stroom toeristen alleen maar vergroten. De ingezette tendens van verdichting en verrommeling komt de kwaliteit van de nog aanwezige open ruimten in de Duin- en Bollenstreek echter niet ten goede. Een belangrijke doelstelling van het landschapsbeleidsplan Duin- en Bollenstreek is niet voor niets het behouden van de openheid en het versterken van de zichtlijnen in het landschap (Bosch & Slabbers, 1997).

Vergezicht over de Bollenstreek.

Foto: Fred Geers

Openheid is primair gekoppeld aan de maat van de ruimte: hoe groter, hoe opener. Maar ook dat is relatief: wat in een kleinschalig landschap als een open ruimte wordt ervaren, kan in een grootschalig, open landschap als een besloten ruimte worden ervaren. Er kan daarom beter gesproken worden over de kwaliteit van de open ruimte dan van openheid. Bepalend voor de beoordeling van de kwaliteit van de open ruimten is de vraag in hoeverre de specifieke kenmerken van die ruimten bijdragen aan of passen bij de identiteit van het landschap (VISTA, 2003). Binnen de regio is de bollenteelt veruit de belangrijkste vorm van agrarisch grondgebruik en daarmee ook een belangrijke drager van de identiteit van het landschap en bepalend voor de kwaliteit van de open ruimte. Ondanks het streven naar het behoud van areaal bollenteelt in de streek (Pact, 1996) is er sprake van geleidelijke versnippering en verschijnen er steeds meer nieuwe functies langs dorpsranden en de grotere wegen.

Foto M. van Lokven ,ANLV Geestgrond

In het rapport Open Geest (VISTA, 2003) worden in de Duin- en Bollenstreek 26 open gebieden onderscheiden en beoordeeld op hun kwaliteit. Er wordt een aantal criteria onderscheiden om kwaliteit van deze open ruimten te beoordelen. Deze hangen samen met:

- De maat van de open ruimte
- De vorm van de open ruimte
- De randen van de open ruimte
- Het grondgebruik binnen de open ruimte
- De oriëntatiepunten vanuit de open ruimte

Belangrijkste zichtlijnen en open gebieden in de Duin- en Bollenstreek uit rapport Open Geest (VISTA, 2003)

Er wordt gestreefd naar het behoud en het herstel van belangrijkste zichtlijnen in de Duin- en Bollenstreek.

4.2.4 Aanpassen perceelsbreedtes

Natuur op en rond het bedrijf trekt verschillende insecten aan, ook nuttige insecten. Voorbeelden hiervan zijn zweefvliegen, sluipwespen en loopkevers die jagen op verschillen plaaginsecten. Vele nuttige grondgebonden insecten zoals de loopkevers overwinteren in graspollen of ruige vegetaties. In het voorjaar starten zij met jagen op o.a. luizen, haantje en slakken. Echter, deze grondgebonden insecten hebben maar een beperkte afstand die ze kunnen afleggen. Door de breedte van de percelen aan te passen op de afstand die deze insecten kunnen afleggen kunnen ze de gehele percelen bereiken (tabel 4.2).

Tabel 4.2: Voorbeelden van predatoren en hun prooien, leefgebieden en afstanden die zij kunnen overbruggen.

Predator	prooi	leefgebieden	afstand
Lieveheersbeestje	luizen	Ruige vegetatie, stuifmeelbronnen, bladluisdragende struiken	>250 meter
Zweefvliegen	luizen	Bloemrijke stroken, stuifmeel en nectar	> 180 meter
Loopkevers	luizen, haantje, bladrandkever, slakken	Polvormende grassen, graan	50-250 meter
Diverse spinnen	luizen	Gras, gefaseerd maaibeheer	0-50 meter

Bron: Reijers, Van Beek en Hopster (2005).

De breedte van de percelen kan aangepast worden door het aanleggen van stroken langs en tussen percelen. Deze stroken, kunnen worden ingezaaid met grassen en/of kruiden en/of graan. De toegankelijkheid van nuttige insecten voor plaaginsecten wordt op deze manier vergroot.

Bijvoorbeeld in Dille hebben de nuttige zweefvlieg en het lieveheersbeestje hun toevlucht gezocht, gunstig in de strijd tegen plaaginsecten.

Foto: Fred Geers

Er wordt gestreefd naar een maximale perceelsbreedte van 125 meter. Bij deze breedte kunnen de meeste gewenste natuurlijke vijanden vanuit de randen het gehele perceel bereiken en daardoor eventueel bijdragen aan de regulatie van plagen.

4.3 Water

4.3.1 Aanleggen bufferzones

De meeste natuurwaarde op agrarische bedrijven is aanwezig in lijnvormige randelementen, zoals slootkanten, bermen, houtsingels en hagen. Om deze natuurwaarde te beschermen en te verbeteren moet de invloed van landbouwactiviteiten hierop zoveel mogelijk beperkt worden. Door de aanleg van bufferstroken langs sloten (of andere natte elementen) en houtige elementen wordt drift van bestrijdingsmiddelen en uitspoeling van nutriënten naar deze elementen verminderd. Hiermee wordt gestreefd naar een betere water- en natuurkwaliteit van de elementen.

Aanleg extra brede (ingezaaide) spuit- en teeltvrije zone als buffer tussen sloot en productiepercelen

De bufferstroken kunnen ook ingericht worden als natuurvriendelijke oevers. Natuurvriendelijke oevers omvatten verschillende overgangen van nat naar droog (zie ook paragraaf 4.1.3). Doordat de overgang van nat naar droog groter wordt neemt ook de variatie aan planten toe. Waterplanten zorgen voor zuurstof in het water. Ook hebben waterplanten een positieve invloed op de waterkwaliteit, doordat ze mineralen opnemen uit het water.

Gangbaar beheer

Foto Pieter Balkende

Natuurvriendelijk beheer

Foto PPO

De water- en oeverplanten bieden bovendien zowel boven als onder het wateroppervlak schuilplaatsen en broedgelegenheid aan diverse diersoorten. Voorns en stekelbaarsjes verschuilen zich tussen de waterplanten voor de snoek en tegen reigers. De snoek zet haar eitjes af op de stengels van waterplanten. Libelles brengen het grootste deel van hun leven onder water door. In de laatste fase van hun leven gebruiken ze de stengels van waterplanten om uit het water te klimmen. Riet- en watervogels vinden broedgelegenheid in de natuurvriendelijke oevers en bollenvogels vinden er voedsel en bescherming.

Subsidieregeling natuurvriendelijke oevers

Het Hoogheemraadschap van Rijnland heeft een '*Subsidieregeling natuurvriendelijke oevers*'. Via deze regeling kan het Hoogheemraadschap van Rijnland een groot deel tot alle (meer) kosten van een natuurvriendelijke oever vergoeden. Ook verleent Rijnland de vereiste (keur)vergunningen. Op de website van Rijnland, www.rijnland.net, staat het aanvraagformulier en een informatiefolder getiteld 'Natuurvriendelijke oevers'.

Er wordt naar gestreefd dat alle water- en natuurelementen zijn voorzien van een bufferzone met natuurlijke inrichting. Langs watergangen wordt deze geconformeerd op de teelt- en spuitvrije zone.

4.3.2 Verruimen oppervlakte water

Water op en rond het bedrijf speelt een belangrijke rol. Soms voor de watervoorziening van de gewassen, soms voor het op peil houden van het waterniveau. Het regent in Nederland steeds vaker en harder. Daarnaast wordt het verharde oppervlakte in Nederland steeds groter waardoor het regenwater niet meer in de bodem kan infiltreren maar direct wordt afgevoerd. Dit zorgt ervoor dat het oppervlaktewatersysteem steeds grotere afvoerpieken moet opvangen. Het Hoogheemraadschap van Rijnland wil dan ook bij ruimtelijke ontwikkelingen waarbij het verharde oppervlak toeneemt of waarbij het waterbergende vermogen afneemt dat er maatregelen worden getroffen om de negatieve effecten (grotere aan- en afvoer van water) te voorkomen (zie ook kader). Uitgangspunt is dat dit plaatsvindt in het plangebied (Hoogheemraadschap van Rijnland, 2006).

Het verruimen van het waterbergend vermogen op je bedrijf kan door bijvoorbeeld een poel aan te leggen.

Compenserende maatregelen

Het nemen van compenserende maatregelen bij uitbreiding van het verhard oppervlak is verplicht. Maatregelen dienen met name gericht te zijn op het creëren van voldoende bergend vermogen en afvoercapaciteit van het watersysteem. De maatregelen, zoals vasthouden en bergen, mogen in principe geen negatieve invloed hebben op de waterkwaliteit. Concreet dienen de volgende compenserende maatregelen te worden genomen:

Voor afzonderlijke projecten met een te verhard oppervlak kleiner dan 500 m² is geen compensatie vereist, tenzij:

- sprake is van meerdere te ontwikkelen min of meer aaneengesloten bouwplannen die bij elkaar groter zijn dan 500 m²;
- het nieuw aan te leggen verhard oppervlak meer dan 10% van het oppervlak van het peilvak (waarin betreffend verhard oppervlak wordt aangelegd) beslaat;
- het betreffende watersysteem de toename van de piekafvoer a.g.v. uitbreidingen van het verhard oppervlak met minder dan 500 m² niet kan verwerken;

Vanwege de ondergrens van 500 m² bestaat de kans dat het verhard oppervlak sluipenderwijs toeneemt zonder dat er gecompenseerd wordt. Om dit te voorkomen zal worden beoordeeld of er sprake is van een individueel project of van meerdere te ontwikkelen min of meer aaneengesloten bouwplannen cq. projecten.

Voor zeer kleine watersystemen (< 5.000 m²), maar ook voor slecht functionerende watersystemen, kan elke uitbreiding van verhard oppervlak al te veel zijn. In deze situaties dient per geval beoordeeld te worden wat mogelijk is, conform het waterneutraal bouwen principe.

Indien een initiatiefnemer meer dan 500 m² maar minder dan 10.000 m² verhard oppervlak wil aanleggen, dient de initiatiefnemer minimaal 15% van het nieuw aan te leggen verhard oppervlak te reserveren voor extra open water (de zogenaamde 15% regel); De initiatiefnemer kan Rijnland vragen om op zijn kosten (initiatiefnemer) het werkelijk benodigd oppervlak te (laten) berekenen.

Indien een initiatiefnemer meer dan 10.000 m² verhard oppervlak wil aanleggen is maatwerk noodzakelijk om de vereiste compensatie te kunnen bepalen. Uitgangspunt hierbij is dat de aanleg van verhard oppervlak geen negatieve gevolgen mag hebben op het watersysteem.

(Bron: Hoogheemraadschap van Rijnland, 2006)

Een maatregel die je op je bedrijf zou kunnen nemen is het verruimen van het oppervlaktewater door de aanleg van een poel. In en rond het water kunnen diverse planten en dieren zich vestigen. Daarnaast kun je de oevers van de sloten afvlakken, waardoor het waterbergende vermogen van de sloot toeneemt.

Afgevlakte natuurvriendelijke oever

Poel

Bij een toename aan verhard oppervlak op het bedrijf dient het waterbergende vermogen te worden gecompenseerd met een vergroting van het oppervlaktewater.

4.4 Cultuurhistorie

4.4.1 Inpassen cultuurhistorische elementen

De Bollenstreek is voor ons land een gebied met een lange cultuurhistorische geschiedenis. De teelt van bloembollen in combinatie met het grote aantal historische gebouwen maakt de streek extra aantrekkelijk. Een inrichting van deze streek met een afgewogen balans tussen bollenteelt, natuur en cultuurhistorie is voor alle betrokken partijen binnen de streek van groot belang. Het geeft de streek hogere waarde voor de nabije omgeving en het verbreedt de waarde voor de bezoeker buiten het gebied.

't Huis Dever

Ruïne van Teylingen

Foto: Paul van Riet

Cultuurhistorie omvat drie aspecten (Provincie Zuid-Holland, 2002):

1. Archeologie: het bodemarchief geeft een beeld van vroegere menselijke samenlevingen.
2. Landschap: de wordingsgeschiedenis van stad en land en hun ruimtelijke samenhang.
3. Nederzettingen: de gebouwen, bouwstijl en bouwhistorie.

Het cultuurlandschap kun je beschouwen als een archief waaruit je gegevens kunt halen. Aantasting van het cultuurlandschap is vernietiging van informatie. Verantwoord archiefbeheer is echter ondenkbaar zonder selectie. Je kunt niet alles bewaren. Het landschap vormt het bronmateriaal bij uitstek om de wortels van onze beschaving bloot te leggen. Dat komt pas tot leven als er voorbeelden van cultuurhistorische elementen in het landschap te zien zijn. Dit culturele erfgoed is zeer belangrijk voor de belevingswaarde van het landschap, het geeft een eigen identiteit aan een streek en het geeft het landschap een extra dimensie. Het zorgt voor afwisseling en het draagt bij aan de recreatief-toeristische aantrekkelijkheid van de streek.

Foto Jan van Griensven

Juist een schuurtje of molen in een weide- of bollenveld trekt je aandacht en bepaalt de maat van de dingen.

Het culturele erfgoed omvat het geheel van overblijfselen uit het verleden in de bodem (archeologie), de ongebouwde omgeving (landschap) en de gebouwde omgeving (nederzettingen). Dit culturele erfgoed is op hoofdlijnen in kaart gebracht door de provincie Zuid-Holland in de Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS) (Provincie Zuid-Holland, 2002).

Op basis van de bewoningsgeschiedenis mag worden verondersteld dat delen van de Duin- en Bollenstreek (oeverwallen Oude Rijn / binnenduinrand / oude strandwallen) een uniek *archeologische bodemarchief* bevatten. Dit archief is echter nog nauwelijks in beeld gebracht.

Voorbeeld van een zanderijsloot en een bollenperceel gelegen in de binnenduinrand.

Het *landschap* van de Duin- en Bollenstreek tekent zich af in de infrastructuur (b.v. Leidse trekvaart, zanderijsloten, hoofdwegen op strandwallen), de hoogteverschillen (b.v. hoger gelegen wegen door afgravingen voor bollenteelt, oude duinrestanten in het Keukenhofbos), de beplantingen (b.v. hagen, erfbeplantingen, houtwallen, bossingels) en het agrarisch gebruik (b.v. bollenteelt, veehouderij, vaste plantenteelt).

De *nederzettingen* in de Duin- en Bollenstreek omvatten onder andere oorspronkelijke dorpsvormen, oude boerderijen, oude woonhuizen (b.v. 't Huys Dever, Teylingen), landgoederen, molens en het agrarisch erfgoed (b.v. bollenschuren, schaftschuurtjes).

Herkenbaarheid van het verleden draagt bij aan de aantrekkelijkheid van de streek. Versterking van het historisch perspectief is dan ook één van de speerpunten uit het landschapsbeleidsplan. Het verleden levend houden kan gebeuren door onderhoud/restauratie van een compleet object, maar ook door het in stand houden van onderdelen, resten of ornamenten. Wanneer cultuurhistorische elementen, als bijvoorbeeld schaftschuurtjes, verwaarloosd worden kunnen ze vervallen van waardevol erfgoed in waardeloze rommel.

2002
2004
2006
Verval door de jaren heen van een schaftschuurtje in Hillegom.

foto's: Marca Bultuink

Echter, niet alles kan bewaard worden. Wat wel of niet bewaard dient te worden kan bepaald worden door de waarde van een cultuurhistorisch element te bepalen. De waarde van het culturele erfgoed kun je beoordelen op de volgende criteria (Provincie Zuid-Holland, 2002):

- Gaafheid: als een indicatie voor herkenbaarheid van de historische ontwikkeling.
- Samenhang/context: tussen de samenstellende onderdelen van een structuur.
- Zeldzaamheid: gezien op provinciaal niveau.

Des te meer het cultuurhistorische element voldoet aan bovengenoemde criteria, des te hoger het gewaardeerd dient te worden. Op basis van deze waardering kan beoordeeld worden welk beleid er op het cultuurhistorische element gevolgd gaat worden:

- Instandhouding/behoud
- Inpassen en hergebruik
- Voorlichting en educatie

Foto's: Marca Bultink

Goed onderhouden oude gebouwen kunnen waardevolle cultuurhistorische elementen in het landschap zijn.

Het geven van een functie aan bestaande cultuurhistorische elementen verhoogt de waarde van de omgeving van deze elementen. Wat voorheen 'dode hoeken' waren, kan door het vinden van een nieuwe functie weer voor een belangrijke verlevendiging betekenen. Het oude treinstation van Lisse met zijn huidige horeca-invulling is hier een voorbeeld van. Maar ook het herbestemmen van bollenschuren is een goed voorbeeld.

Een tweetal bollenschuren die op de Rijksmonumentenlijst staan, waarvan de schuur links al een nieuwe bestemming heeft gekregen als appartementencomplex.

Foto's: Fred Geers, PPO

In de Duin- en Bollenstreek moeten in het verleden ruim 1000 bollenschuren hebben gestaan. Sinds de schuren hun agrarische functie zijn kwijt geraakt, worden ze in hoog tempo afgebroken. Er zijn er nu nog ongeveer 400 over. Dit cultuurhistorische erfgoed van de Bollenstreek dreigt daardoor verloren te gaan. Door het herbestemmen van de schuren kunnen ze een nieuwe functie krijgen en voor de streek behouden blijven (zie kader).

Afbeelding: Project Behoud en Herbestemming Bollenschuren

De Projectgroep Behoud en Herbestemming Bollenschuren en de betrokken gemeenten in de regio Holland Rijnland hebben in 2006 gezamenlijk een Regionaal Bollenschurenbeleid vastgesteld. Daarin worden afspraken gemaakt over het behoud en hergebruik van de meest waardevolle bollenschuren in de Duin- en Bollenstreek. Er is een regionale collectie bollenschuren vastgesteld, waarin de bollenschuren zijn vermeld die beeldbepalend zijn voor de gehele regio en voor de ontwikkeling van de bloembollenteelt in dit gebied. Het Regionaal Bollenschurenbeleid is in 2006 vastgesteld door het bestuur van de Regio Holland Rijnland. Meer informatie over behoud en herbestemming van bollenschuren is te vinden op de website www.bollenschuren.nl

Er wordt naar gestreefd dat de aanwezige cultuurhistorische elementen op het bedrijf op waarde worden geschat en een passend beleid krijgen voorgeschreven.

4.5 Recreatie & Toerisme

4.5.1 Aanleggen recreatieve routes

Recreatie en toerisme spelen in de Bollenstreek een zeer belangrijke rol. De Bollenstreek staat in het voorjaar zeer hoog genoteerd als toeristische trekpleister. De bloeiende bollenvelden, de Keukenhof en het bloembollencorso zijn dan de belangrijkste attracties.

Foto: Marca Bultink

Foto: Fred Geers

In het voorjaar bezoeken toeristen uit alle windstreken onze Bollenstreek

Hier werkt Leo van den Ende aan Panorama Tulipland, dat een geromantiseerd beeld geeft van de Bollenstreek.

In de zomer trekt vooral de kust een belangrijke stroom bezoekers aan. Gedurende de overige maanden van het jaar is het landschap het belangrijkste toeristische product. Als er meer aan natuur en cultuur te beleven valt, groeit het elan van de streek en komen de recreanten en toeristen vanzelf (Bureau Lopende Zaken, 2001). In de vorige paragrafen zijn al vele voorbeelden gegeven van hoe er meer natuur en cultuur in het landschap gebracht kan worden. De streek kan ook door de teelt van andere gewassen dan alleen voorjaarsbloeiende bolgewassen gedurende een langere periode een aantrekkelijker en kleurrijkere uitstraling krijgen. Daarnaast kunnen bepaalde teeltmaatregelen op bloembollenbedrijven zorgen voor meer variatie in het landschap. Bijvoorbeeld de teelt van groenbemesters of het inunderen van de bollenpercelen geven het landschap een compleet andere uitrusting. Steeds meer bezoekers zullen de streek dan ook buiten de voorjaarsmaanden weten te vinden.

Foto's: Fred Geers

Teelt van vaste planten en zomerbloeiers draagt bij tot een aantrekkelijk beeld van het landschap in de zomer en het najaar.

Foto: Vincent Bijman, PPO

Foto: Marca Bultink

Foto: Fred Geers, PPO

Foto: Fred Geers PPO

Teeltmaatregelen als het inzaaien van groenbemesters, afdekken met stro, het inunderen van percelen en het planten van de bollen geven het landschap steeds weer een compleet andere uitstraling.

Naast een aantrekkelijk landschap is het belangrijk dat de Bollenstreek goed toegankelijk is voor recreanten en toeristen. Het creëren van fietsroutes, wandelpaden en kanoroutes zal stimulerend werken op de stroom toeristen. Daarnaast zullen steeds meer mensen uit de eigen omgeving of uit andere plaatsen van ons land gebruik maken van de mogelijkheid om te recreëren in de omgeving van de Bollenstreek.

Recreanten uit eigen land fietsen graag in de Bollenstreek

Foto: Fred Geers, PPO

Naast een verbetering van de recreatieve routes door de Bollenstreek is er behoefte aan meer wandelmogelijkheden door natuurgebieden, landgoederen en het agrarische gebied. Het Laarzenpad over landgoed Keukenhof is hier een goed voorbeeld van. De nieuwe route voert wandelaars over de mooiste plekjes van het Landgoed Keukenhof. De wandelmogelijkheden door het agrarische gebied zijn nog zeer beperkt in de Bollenstreek. Bollenkwekers zijn zeer voorzichtig met hun hoogrendabele teelten en virusgevoelige gewassen. Ook veehouders zijn bang voor overlast, onduidelijke aansprakelijkheid en insleep van ziekten (Kommers e.a., 2002). Toch zijn er ook zeker voordelen te noemen bij het realiseren van wandelmogelijkheden. Door wandelaars de mogelijkheid te geven om over agrarisch land te lopen, kan de agrariër zijn bedrijf en de sector positief profileren in de maatschappij. Ook ontstaan er mogelijkheden voor het ontplooiën van andere activiteiten, bijvoorbeeld huisverkoop (Hopster e.a., 2003). Een aantrekkelijk, toegankelijk agrarisch cultuurlandschap laat zien dat het gebied te mooi is om verloren te laten gaan door oprukkende stedenbouw en andere ongewenste ontwikkelingen in de streek.

Foto: Marca Bultink

Een toegankelijk agrarisch cultuurlandschap laat de recreant zien hoe mooi de streek is.

Foto's: Fred Geers, PPO

Er wordt gestreefd naar de realisatie van de vanuit beleid gewenste recreatieve routes op en rond het bedrijf.

5 Conclusies en aanbevelingen

Geconcludeerd kan worden dat deze handreiking voor agrarische bedrijfsuitbreiding in de Duin- en Bollenstreek (agrarisch) ondernemers de bouwstenen biedt om een goede ruimtelijke onderbouwing samen te stellen om gemotiveerd van bestaand beleid af te wijken. De handreiking maakt bedrijfsuitbreiding voor agrarische bedrijven mogelijk mits er tevens een kwaliteitsverbetering van het landschap wordt gerealiseerd. De ondernemers kunnen op deze manier een bijdrage leveren aan een vitaal bollencomplex in een kwalitatief hoogwaardig landschap.

Tevens kan geconcludeerd worden dat de handreiking veel ruimte biedt aan maatwerk en creativiteit van de ondernemer. De ondernemer kan een groot scala aan landschappelijke tegenprestaties, die aansluiten bij de landschappelijke opgaven in de Duin- & Bollenstreek, naar de onderhandelingsstafel brengen. Het bedrijfslandschapsplan geeft een overzicht van de landschappelijke tegenprestaties die voor het bedrijf van belang zijn. Het definitieve pakket aan maatregelen, zal er voor ieder bedrijf weer anders uitzien.

Daarnaast sluiten niet alle landschappelijke tegenprestaties naadloos op elkaar aan. Bijvoorbeeld het stimuleren van rust in een belangrijk broedgebied voor bollenvogels gaat niet altijd samen met de aanleg van recreatieve routes. Behoud van een cultuurhistorisch waardevol gebouw kan in tegenspraak zijn met het creëren van zichtlijnen in het landschap. Het aanleggen van een poel voor waterberging kan ten koste gaan van bollengrond, dit zal dus niet de voorkeur hebben. Ook hier is dus steeds maatwerk en afstemming nodig.

Tot slot willen de auteurs nog een aantal aanbevelingen geven voor het in praktijk brengen van de handreiking:

- Aanbevolen wordt dat de afspraken die gemaakt worden tussen de ondernemer en de gemeente/provincie worden vastgelegd in een contract en niet in het bestemmingsplan. Dit zou bijvoorbeeld bij 'natuurvriendelijke oevers' of aanplanten van bomen een mogelijkheid zijn, maar bij het wegbestemmen van bebouwing of het graven van watergangen heeft een bestemmingswijziging wellicht de voorkeur.
- Aanbevolen wordt te investeren in de ondernemers die als eerste aan de slag zullen gaan met deze handreiking en ze een extra stimulans geven.
- Aanbevolen wordt dat de gemeente en de provincie gezamenlijk een lijst opstellen van opstallen (die vast liggen in het bestemmingsplan) die geen functie meer hebben en dus gesloopt kunnen worden.

De provincie Zuid-Holland geeft bij de invulling van de landschappelijke tegenprestatie de voorkeur aan het slopen van (in het bestemmingsplan verankerde) opstallen die staan te verrommelen in het landschap (§ 4.2.2). Pas in tweede instantie gaat hun voorkeur uit naar het aanbrengen van natuur- en landschapselementen. Dit wil niet zeggen dat dit in elk individueel geval de beste optie is.

Literatuur

Balkenende, P, 2006. Wandelkaart Duin- en Bollenstreek

Bureau Lopende Zaken, 2001. Bonte Loperplan. Recreatief routenetwerk voor de Duin- en Bollenstreek. In opdracht van Stichting Duin- en Bollenstreek.

Duijvenboden, A., R.F. Steggerda en N. Reijers, 2005. Cultuurhistorische landschapselementen in de Duin- en Bollenstreek. Landschapsbeheer Zuid-Holland en Agrarische Natuur- en Landschapsvereniging Geestgrond in opdracht van Samenwerkingsorgaan Holland Rijnland.

Bosch & Slabbers, 1997. De Duin- en Bollenstreek; een landschap van betekenis. Landschapsbeleidsplan Duin- en Bollenstreek. In opdracht van Samenwerkingsorgaan Duin- en Bollenstreek.

Hoogheemraadschap van Rijnland, 2006. Nota demping en verhard oppervlak.

Hopster, G.K., T.A. de Boer, M.A.W. Kommers, M.B. Schöne, R.T. Ferwerda, M.J.C. Schipper en A.J. Visser, 2003. Uit de voeten met wandelpaden over boerenland. Leidraad voor de aanleg van wandelroutes Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, Alterra en Animal Sciences Group.

Kommers, M.A.W. en G.K.Hopster, 2002. Toegankelijk agrarisch cultuurlandschap. Praktijkonderzoek Veehouderij.

Langeveld, K., 2004. Bollenvogels: Tellingen, trends en bescherming. Rapport Agrarische Natuur- en landschapsvereniging Geestgrond, Lisse.

Provincie Zuid-Holland e.a., 1996. Pact van Teylingen, een toekomstperspectief voor de Duin- en Bollenstreek.

Projectbureau Offensief van Teylingen, 2005. Ontwikkelingsplanologie in de Duin- en Bollenstreek: balans 2004-2005. Holland Rijnland.

Provincie Zuid-Holland, 2002. Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland, Regio Duin- en Bollenstreek. Beleid en waardenkaarten zijn te vinden op <http://chs.zuid-holland.nl>

Reijers, N., A.J.C.M. van Beek en G.K. Hopster, 2005. Eindrapport Natuur breed deel A: Stappenplan voor het opstellen van bedrijfsnatuurplannen.

Steggerda, R.F., 2000. Inventarisatie erfbplantingen Duin- en Bollenstreek. Landschapsbeheer Zuid-Holland in opdracht van Agrarische Natuur- en Landschapsvereniging Geestgrond.

Steggerda, R.F., 2004. Bossingels en Houtwallen: inventarisatie en richtlijnen. Landschapsbeheer Zuid-Holland in opdracht van Samenwerkingsorgaan Duin- en Bollenstreek.

Stichting Duinbehoud, Stichting 't Zuid-Hollands landschap en het MilieuOverleg Duin- en Bollenstreek (MODB), 2006. Regiovisie Groen, Water en Landschap Duin- en Bollenstreek.

Veeneklaas, F.R., Donders, J.L.M. en I.E. Salverda (met medewerking van H.J. Agricola, J.L.M. Bruinsma, A.J.M. Koomen en W.J.H. Meulenkamp), 2006. Verrommeling in Nederland. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 6.

VISTA landscape and urban design, 2003. Open Geest. Landschapsonderzoek van het project Revitalisering Open Landschap. In opdracht van Samenwerkingsorgaan Duin- en Bollenstreek.

Zandbergen, M., 2000. Hagen in de Duin- en Bollenstreek. Stichting Duinbehoud in opdracht van Agrarische Natuur- en Landschapsvereniging Geestgrond.

